
Marcel Proust

BERGOTTE HALÁLA

Horváth Andor fordítása

A halálesetről, amely aznap történt, Bergotte haláláról, nagy fájdalommal értesültem. Ismeretes, hogy már régóta beteg volt. Nem abban a betegségben szenvedett, amely kezdetben fellépett nála, és amely természetes kór volt. A természet erejéből, úgy tűnik, csak meglehetősen rövid betegségekre telik, az orvostudomány azonban a betegségek meghosszabbításának művészetére is kiterjed. Az orvosságok, az általuk kiváltott javulás, illetve a rosszullét, amelyet az okoz, ha már nem szedik őket, olyan, betegséghez hasonlatos állapothoz vezetnek, amelyet szokásai folytán a beteg végül ugyanúgy állandósít és stilizál, mint ahogy merő szeszélyből a gyerekek is rendszeresen köhögnek még jóval azután is, hogy kigyógyultak a számarhurutból. Az orvosságok hatása utóbb már csökken, ekkor növelik az adagot, de most már semmi hasznuk, sőt épp ellenkezőleg, a tartós gyöngékedés következtében ártani kezdenek. A természet nem méretezte volna ily hosszúra a betegség időtartamát. Valóságos csoda, hogy az orvostudomány, szinte a természettel versenyezve, arra tudja kényszeríteni az embert, hogy ágyban maradjon és halálbüntetés terhe mellett állandóan gyógyszert szedjen. Ezzel a mesterségesen beoltott betegség máris gyökeret eresztett, másodlagos, ám valóságos betegséggé vált, azzal az egy különbséggel, hogy a természetes betegségekből kigyógyulunk, azokból viszont, amelyeket az orvostudomány okoz, mivelhogy a gyógyítás titkát nem ismeri, sohasem.

Bergotte már évek óta nem járt el hazulról. A társasági életet egyébként sohasem kedvelte, vagy ha igen, akkor is csak egyetlen napig, hogy azután megvesse, mint minden egyebet is, a maga sajátos módján, vagyis nem azt vetette meg, amit nem tudott elérni, hanem azt, nyomban, amit elért. Oly egyszerűen élt, hogy senki sem gyanította, mennyire gazdag, ha pedig tudták volna, akkor meg fősvénynek nézik, ami ugyanúgy tévedés lett volna, mivelhogy nem volt nálánál bőkezűbb ember. Különösen nőkkel, pontosabban fiatal lányokkal szemben volt bőkezű, akik szégyellettek is oly sokat elfogadni ily csekélységért. Önmaga előtt abban talált felmentést, hogy tudta, soha nem megy neki oly jól az írás, mint amikor szerelmi érzésének légköre veszi körül. A szerelem, vagy ha ez a szó sok, hát a gyönyör, ha áthatja az ember testét, elősegíti az írói munkát, mivel megsemmisíti mind a többi élvezetet, például a társasági élet örömeit, egyszerűen azokat, amelyek mindenki számára egyformák. És ha kiábrándulás követi is a szerelmet, legalább ezáltal is felborzolja a lélek felszínét, amely egyébként esetleg mozdulatlanúságba dermedne. Az író számára tehát nem haszontalan a vágy, mivel először is elkülöníti a többi embertől, nem engedi hozzájuk hasonlóvá válni, majd újra megmozgatja a szellem gépezetét, amely bizonyos életkoron túl könnyen leáll. Boldoggá lennünk nem sikerül, ám az okokat illetően, amelyek ebben megakadályoznak bennünket, olyan megfigyelések birtokába jutunk, amelyek máskülönben, a csalódás okozta váratlan rálátás nélkül, örökre rejtve maradnának előttünk. Az álmok, tudjuk jól, nem válnak valóra; vágy híján talán meg sem születnének, pedig megszületésük hasznos avégett, hogy lássuk, mint buknak el, s okuljunk bukásukból. Bergotte is így

okoskodott: „Többet költök egy-egy csitrire, mint akárhány multimilliomos, de az a gyönyör és azok a csalódások, amelyeket tőlük kapok, írásra ösztönöznek, a könyvem pedig jól jövedelmez.” Gazdasági szempontból ez az okfejtés képtelen volt, Bergotte azonban minden bizonnyal örömet lelte abban, hogy az aranyat ily módon simogatásra, a simogatást aranyra váltsa. A megfáradt öregkor – miként nagyanyám halála is mutatta – a nyugalmat keresi. A nagyvilág ellenben nem ismer egyebet a társalgásnál, amely merő ostobaság ugyan, arra viszont jó, hogy kiiktassa a nőket, akikből nem marad más, mint kérdések és feleletek sora. A nagyvilág körein kívül a nők visszaválotznak azzá, ami oly igen pihentető egy megfáradt öregember számára: a szemlélődés tárgyává. Mindenesetre most már erről nem volt szó. Bergotte, mint mondtam, már nem mozdult ki a házból, ha pedig egy óráckára felkelt, úgy be volt bugyolálva sálakba és plédékbe, mint amikor a kinti fagy elleni védekezésül vagy mielőtt vonatra szállnánk, jó melegen felöltözünk. Mentegetődött is emiatt ama néhány barátja előtt, akit fogadott, és skót mintás házikabátjára, takaróra mutatva vidáman így szólt: „Hiába, kedvesem, már Anaxagorász megmondta: az élet utazás.” Így hült ki fokról fokra, mint egy parányi bolygó, előlegezván ama nagy bolygó látványát, azt, hogy előbb a meleg hagyja el lassan a földet, azután maga az élet. Akkor véget ér majd a feltámadás is, elvégre akárhány egymást követő nemzedék fölött ragyognak is az ember alkotta művek, ennek első feltétele az, hogy éljenek emberek. Ha bizonyos állatfajok tovább bírják az ostromló hideget, amikor az emberek végleg kipusztulnak majd, ha netán addig tartana Bergotte dicsősége, akkor hirtelen és mindörökre kialudnék. Merthogy a fennmaradó állatok nem fogják olvasni, csekély lévén annak a valószínűsége, hogy a pünkösdi apostolok mintájára megértenék az emberek különböző nemzetségeinek nyelvét, amelyet nem tanultak.

A halálát megelőző hónapokban Bergotte álmatlanságban szenvedett, és ami még rosszabb volt, mihelyt elaludt, rémálmok gyötörték, s emiatt, amikor felriadt, óvakodott attól, hogy ismét elaludjék. Hosszú időn át szerette az álmokat, még a rossz álmokat is, mivel nekik, a köztük és az ébrenlét állapotában észlelt valóság közti ellentétnek köszönhetjük, hogy ha nem hamarabb, hát az ébredés pillanatában az a mély benyomásunk támad, hogy aludtunk. Bergotte rémálmai azonban másfélék voltak. Hajdanán, ha rémálmokról beszélt, ez annyit jelentett, hogy olyasmi járta meg az agyát, ami nem volt éppen kellemes. Most viszont kívülről jött, amit érzékelt: egy kéz, egy gonosz asszony keze nedves törlőrongyot tart, végighúzza az arcán, fel akarja rázni álmából; elviselhetetlen csiklandozás a csípőjén; őrzöngő düh, amellyel egy kocsis – mivel az író azt motyogta álmában, hogy a kocsis rosszul hajt – ráveti magát, és oly erővel kezdi harapdálni az ujjait, hogy majd kettéfűrészezi őket. Végül, mihelyt álmában beállott a megfelelő sötétség, a természet megrendezte a halálát utóbb kiváltó szélhűdés amolyan jelmez nélküli próbáját: a fiáker behajtott Swannék új házának kapuján, és Bergotte ki akart szállni belőle. Hirtelen villámcsapásszerűen heves szédülés szegezte az üléshez, a házmester megpróbálta lesegíteni, de ő nem mozdult ültében, nem volt ereje kiegyenesedni, lábra állni. Meg akart kapaszkodni a közeli kőoszlopban, de nem sikerült biztos támpontot találnia ahhoz, hogy feltápaszkodjék.

Orvosokhoz fordult, akiknek hízelgett, hogy Bergotte hozzájuk folyamodott, s akik a gyakori rosszulletek okát abban látták, hogy rengeteget dolgozik (húsz éve nem csinált semmit), megerőlteti magát. Azt tanácsolták, hogy ne olvasson rémtörténeteket (semmit sem olvasott), töltsön több időt „az élet számára nélkülözhetetlen” napfényen (néhány évig azért érezte viszonylag jobban magát, mert lakásába zárkózott), táplálkozzék bőségesebben (amitől lefogyott, az étel csak a rémálmait táplálta). Egyik orvosa

– ellentmondásra és ugratásra hajlamos szellem –, amikor Bergotte a többi orvos távollétében beszélgetett vele, és a tőlük kapott tanácsokat, nehogy megbántsa, mint saját gondolatait adta elő, ez az ellentmondást kedvelő orvos abban a hiszemben, hogy Bergotte olyasmit szeretne magának előírni vele, ami kedvére van, azonnal megtiltotta azt, és erre a célra oly sebesen gyártotta az érveket, hogy a beteg tárgyi ellenvételeinek nyilvánvaló volta láttán kénytelen volt egyazon mondatban ellentmondani saját magának, mindazonáltal újabb okokra való hivatkozással csak még jobban megerősítette a korábbi tilalmat. Bergotte visszatért a legelső orvosok egyikéhez, ez a férfi pedig, aki szellemesnek kívánt mutatkozni, kivált a hírneves író előtt, valahányszor Bergotte olyasmivel hozakodott elő, hogy „Pedig úgy emlékszem – azóta persze sok idő telt el –, X. doktor véleménye szerint ez vértolulást idézhet elő a vesében vagy az agyban...”, gúnyosan elmosolyodott, felemelte az ujját, és így szólt: „Én azt javasoltam, hogy éljen vele, nem azt, hogy visszaéljen. Természetesen minden orvosság, ha eltúlozzák, kétélű fegyverré válik.” Szervezetünk ösztönösen tudja, mi az, ami jót tesz neki, ahogyan szívünk is ismeri az erkölcsi kötelezettséget, és ezt sem az orvos-, sem a teológusprofesszor engedélye nem pótolhatja. A hideg fürdőről tudjuk, hogy árt nekünk, mégis szeretjük: mindig találhatunk olyan orvost, aki javallja használatát, olyat azonban sohasem, aki meg tudná akadályozni, hogy ártson nekünk. Bergotte azt szűrte ki mindegyik orvos szavaiból, amitől, bölcs belátással, immár évek óta eltiltotta magát. Néhány hét múltán a régebbi bántalmak visszatértek, az újabbak pedig súlyosbodtak. Amikor az állandóan kiújuló fájdalom majd esztétet vette, és ezt még tovább tetézte rövid rémálmokkal váltakozó álmatlansága, nem hívott orvost, hanem – sikerrel ugyan, de túlzó módon – narkotikumokhoz folyamodott, s teljes bizalommal olvasta a szerek mindegyikéhez mellékelt tájékoztatót, amely kinyilatkoztatta, mekkora szükség van alvásra, de azt is sugallta, hogy minden termék, amelynek segítségével előidézhető, mérgező hatású, és ennek folytán az orvosság többet árt, mint maga a betegség (annak az egy fiolának a tartalmát kivéve, amelyről a tájékoztató szól, és amely sohasem okoz mérgezést). Bergotte valamennyit kipróbálta. Némelyek más családhoz tartoznak, mint azok, amelyekhez már hozzászoktunk, hiszen ezek például amil- vagy etilszármazékok. Egy egészen eltérő összetételű új gyógyszer elfogyasztása olyan, akár az ismeretlenre való gyönyörűséges várakozás. Úgy ver ilyenkor az ember szíve, mintha az első találkára sietne. Vajon az alvás és az álmok miféle, eddig ismeretlen válfaja felé vezet bennünket az új jövevény? Már szervezetünkben kering, már ő vezérli gondolatainkat. Miként jön álom a szemünkre? És miután elaludtunk, vajon miféle különös utakra, miféle ormokra, miféle sohasem látott örvényekbe vezérel majd mindenható urunk? Az érzetek miféle új alakzata tárul fel előttünk az utazás során? Rosszulléthez vezet-e? Boldogsághoz? Halálhoz? Bergotte halála másnap következett be, hogy rábízta magát e roppant erejű barátok (barátok? ellenségek?) egyikére. Halála körülményeiről a következőket kell elmondanom. Miután enyhébb urémiarohamon esett át, azt ajánlották neki, hogy pihenjen. De amikor azt olvasta egy műkritikus írásában, hogy Vermeer *Delft látképe* című festményén (amelyet a holland festészeti kiállítás számára a hágai múzeumtól kölcsönöztek, ő pedig nemcsak rajongott a képért, de alaposan ismerni is vélte) egy kicsiny, sárga színű falfelület látható (nem emlékezett erre), amely, ha csak önmagában nézzük, festőileg oly nagyszerűen van megoldva, hogy fölér egy becses kínai műremekkel, mivel szépségénél fogva önértéke van, Bergotte néhány szem burgonyát evett, majd elment a kiállításra. Már az első lépcsőfokokhoz érve szédülés fogta el. Elsétált néhány kép előtt, és az az érzése

támadt, hogy ez az egész mesterkélt művészet száraz és haszontalan, annyit sem ér, mint az a légáram vagy az a napfény, amely átjár egy velencei palazzót vagy akár egy egyszerű tengerparti házat. Végül a Vermeer-kép elé ért, amely emlékezetében csillogóbb színekben élt, mintha jobban különböznék minden általa ismert más képtől, de a műkritikus cikkének köszönhetően most először fedezte fel rajta a kék ruhás apró figurákat, most vette észre először, hogy a homok rózsaszínű, és végül meglátta a sárga színű fal egészen kicsiny felületének becses anyagát. Egyre erősebben szédült; mint egy gyermek a sárga pillangóra, amelyet meg szeretne fogni, úgy szegezte tekintetét a becses, parányi falfelületre. „Így kellett volna írnom – gondolta. – Utolsó könyveim túlságosan szárazak, a színek több rétegét kellett volna egymásra raknom, hogy mondataim ugyanúgy értéket nyerjenek magukban is, mint ez a kis sárga falfelület.” De tudta, hogy milyen súlyos a szédülési roham, mely elfogta. Égi mérleg jelent meg előtte, amelynek egyik serpenyőjében tulajdon életét látta, a másikban az oly remekül megfestett kicsiny sárga falfelületet. Érezte, hogy az elsőt óvatlanul odaadta a másodikért. „Nem szeretnék úgy bekerülni az esti lapok hírvonatába – gondolta –, mint a kiállítás mai szenzációja.”

Egyre csak azt ismételte magában: „Te kis sárga falfelület, az eressel, kis sárga falfelület.” Eközben lerogyott egy kör alakú pamlagra; hirtelen nem érezte már, hogy veszélyben forog az élete, visszanyerte optimizmusát, s azt mondta magában: „Egyszerű gyomorrontás, a burgonya nem volt eléggé átsütve, semmiség az egész.” Egy újabb roham azonban leterítette; lezuhant a pamlagról a földre, a látogatók és a teremőrök köréje sereglettek. Halott volt. Vajon örökre halott? Ki tudná megmondani? Igen, sem a spiritiszta kísérletek, sem a vallási dogmák nem nyújtanak bizonyítékot arra nézve, hogy a lélek tovább él. Csupán annyit mondhatunk, életünk egész alakulása mintha arra vallana, hogy születésünkkel olyan kötelességek terhét hordjuk, amelyek előző életünk során ivódtak belénk; mert földi életkörülményeinkben hiába keresnők egyetlen okát is annak, miért kellene kötelezőnek éreznünk, hogy jót cselekedjünk, hogy gyöngédséget tanúsítsunk vagy akár udvariasak legyünk, mint ahogy annak sem, miért érzi kötelességének az istentagadó művész, hogy hússzor is átdolgozza műve egy-egy részletét, hiszen a csodálat, amelyet az ki fog váltani, nem sokat számít majd férgék martalékává lett testének, ahogyan az a sárga falfelület sem, amelyet egy mindörökre ismeretlen, Vermeer néven épp csak azonosított művész akkora szakmai tudással és kifinomodottsággal festett meg. Mindezek a kötelezettségek, amelyeket a földi élet nem igazol, mintha egy más világ tartozékai volnának, ama világéi, melynek alapja a jóság, a figyelmesség, az áldozatkészség, a mienktől teljességgel különböző világ tartozékai tehát, amelyet elhagyunk, amikor beleszületünk ebbe a földi létbe, hogy utóbb talán visszatérjünk oda, és ismét ott kezdjük új életet, azon ismeretlen törvények fennhatósága alatt, amelyeknek azért engedelmeskedtünk, mert tanításunk belénk volt vésődve, jóllehet nem tudtuk, ki plántálta belénk őket – e törvények fennhatósága alá, amelyekhez az elmélyült szellemi munka egyre közelebb visz, és amelyeket egyedül az ostobák nem látnak, de ők aztán egyáltalán nem. Ilyenformán az a gondolat, hogy Bergotte nem mindörökre halt meg, nem is oly képtelen.

Bergotte-ot eltemették, de a gyász éjszakáján a kivilágított kirakatokban hármával egymás mellé helyezett könyvei úgy virrasztottak, mint kitárt szárnyú angyalok, és olybá tűntek, mint az eltávozott feltámadásának jelképei.

(Részlet AZ ELTÚNT IDŐ NYOMÁBAN ötödik kötetéből, A FOGOLY LÁNY-ból; a címet mi adtuk.)

A TAVASZ KÜSZÖBÉN. FEHÉR GALAGONYÁK, RÓZSASZÍN GALAGONYÁK

Lóránt Zsuzsa fordítása

A minap olvastam a mai nappal véget érő viszonylag enyhe tél kapcsán, hogy az előző századok során megesett, hogy már februárban virágba borultak a galagonyák. Erre a szóra, mivelhogy ez volt az első virág-szerelmem, megdobbant a szívem.

Ha rájuk tekintek, még ma is felidézik azt az életkoromat és éneket, amikor először pillantottam meg őket. Akármilyen messziről veszem is észre fehér gézfátylukat a sövényen, feléled bennem az akkori gyermek. Mindaz a gyenge és sivár élmény, amit a többi virág ébreszt fel bennem, a galagonyák miatt érzik erősebbnek, mert hozzájuk tapadnak a legősibb, legifjabb koromból való élmények, akár némely diszelőadáson, ahol láthatatlan kóristák üde hangjával támasztják alá és nyomják el az öreg tenor fáradt hangját, aki hajdani dalainak egyikét fújja. Amikor a galagonyákat nézegetve tűnődve megállok, az nemcsak tekintetemet, hanem emlékezetemet és egész figyelmemet próbára teszi. Megpróbálok rájönni, micsoda mélység fölött válnak ki a szirmok, mintha valami múltat, valami lelket adnának a virághoz; miért érzem úgy, mint ha szent dalokra s hajdani holdvilágra ismernék bennük.

*

Mária havában láttam először galagonyákat, vagy akkor figyeltem fel rájuk először. Éppoly elválaszthatatlanul tartoztak hozzá a szertartás rejtelméhez, mint az imádságok, sőt az oltárra kerültek, sorban nyújtogatták vízszintesen izesülő ágait, mintegy ünnepi előkészületként a szent lángok és vázák között, s bőven hintett fehér kis bimbókkal még lombfűzérüket is kicsinosították, akár egy menyasszonyi uszályt. Pártáik feljebb nyíltak, oly hanyagul fogták át az őket egészen ködbe borító porzósálak csokrát, mint egy végső légies diszöv, és ha lelkem mélyén némajátékkal próbáltam kifejezni virágzásuk mozzanatát, öntudatlanul is egy szórakozott és eleven lányka szeles mozdulatait láttam magam előtt. Elmenőben letérdeltem az oltár elé, s amikor felálltam, éreztem, hogy a virágokból keserűdes mandulaillat tör elő. Bár a galagonya néma volt és moccanatlan, ez a ki-kihagyó illat mintha heves életmoraja lett volna, vibrált tőle az oltár, akár az eleven csápoktól látogatott falusi sövény, mert úgy vélhettük némely szinte vörösös porzósál láttán, mintha a bogarak tavaszi mérgét és kellemetlenkedő természetét őrizték volna meg, ahogy mára virággá váltak.

Mária havának múltán az ilyen estéken, ha szép volt az idő, és sütött a hold, ahelyett, hogy egyenesen hazatértünk volna, apám becsvágyból hosszú sétát tétetett velünk a kálvária felé, s anyám, aki rosszul tájékozódott, és útközben nem tudta kiismerni magát, a sétát egy hadászati lángelme hőstettének tekintette. A vasútállomás körútja felé tértünk vissza, ahol a település legkellemesebb villái sorakoztak. Akár Hubert Robert, a holdvilág behintette fényével valamennyi kis kert törött fehér márványlépcsőit, szö-

kőkútjait, félig tárt rácsos kapuit. Fénye lerombolta a táviráda épületét. Csak egy csonka emlékoszlop maradt fenn belőle, de az megőrizte a halhatatlan romok szépségét. A csendben, amely mit sem nyelt el, időközben nagyon messziről érkező észrevétlen zajok szakadoztak föl sorja nélkül, de olyan „műves kivitelben”, mintha bizonyára csak *pianissimójuk* miatt volna e távoli hatásuk – mint a hangfogóval játszott darabok, amiket az akadémiai zenekar oly pompásan ad elő, hogy azt hihetnők, a hangversenyteremtől igen távol hallgatjuk, miközben egyetlen hangot sem veszítünk, és az öreg bérlet tulajdonosok elbűvölve fülelnek, mintha egy távolban menetelő hadsereg vonulását figyelnék, amely még be sem fordult a Trévisé utcába. Vonszoltam magam, majd felbuktam az álmoságtól, a balzsamos hársfaillat a legnagyobb fáradság árán elérhető jutalomnak látszott, ami a vesződéséget meg sem éri. Apám hirtelen megállított minket, és megkérdezte anyámtól: „Hol vagyunk?” Anyám a meneteléstől kimerülten, de egyben apámra büszkén, megadóan vallotta be, hogy fogalma sincs róla. Apám vállat vont, és nevetett. Akkor pedig, mintha kulcsával együtt a mellényzsebéből húzná elő, megmutatta, hogy előttünk áll kertünk hátsó kiskapuja, a kert utcánk sarkával együtt elénk jött, hogy ott várjon minket az ismeretlen utak végén. Anyám lenyűgözve mondta: „Páratlan vagy!”

Attól fogva egyetlen lépést sem kellett tennem, a föld alá sétált a kertben, ahol oly régóta nem kellett szándékosan odafigyelnem, hogy mit teszek: karjára vett a Szokás, és ágyamba vitt, mint egy kisgyermeket.

*

Egy vasárnap délután, amint szüleimhez csatlakoztam a mezőkre kaptató kis ösvényen, észrevettem, hogy minden zsong a galagonyailattól. A sövény mintha kápolnaláncolatot alkotna, eltűnt a pihenőoltár-formán ráhalmozott virágok takarója alatt; a nap mintha templomablakon áttörve vetett volna fénykockát alájuk a földre; illatuk is éppoly kenetesen és körülhatároltan terült szét, mintha még a Szűz oltára előtt állnák, s a virágok is díszben, szórakozott képpel tartotta mindegyik szikrázó porzócokrárt, a lángható gótika törékeny és sugaras bordaerezetét, akárcsak a templomban a karzat korlátját vagy az ólomüveg ablak osztatát áttörten csipkéző bordák, amelyek fehér húsú epervirágokként terültek szét. Hozzájuk képest mennyire egyszerűnek és parasztosnak hatottak a vadrózsák, melyek ezen a meleg vasárnap délutánon a falusi ösvényen mellettük kapaszkodtak a verőfényben, vöröslő ruhaderék övezte selymüket a könnyű szél szétzilálta.

Ám hiába álltam a galagonyák előtt, hogy beszívjam láthatatlan és határozott illatukat, hogy ráirányítsam tudatomat, amely nem tudta, mihez kezdjen vele, hogy elveszítsem és újra rátaláljak, hogy egyesüljek az ütemmel, amely fiatalos gyorsasággal és némely zenei szünetet idéző váratlan kihagyással ide-oda hányta a virágokat, a galagonyák kimeríthetetlen bőségben kínálták ugyanazt a meghatározatlan vonzerőt, de nem hagytak mélyebbre merülni a dallamoknál, amelyeket vagy százszor játszottak egyfolytában újra, de titkukba egy lépéssel sem hatoltam mélyebbre. Kis időre elfordultam tőlük, hogy aztán újult erővel közelítem meg őket. Folytattam utamat a rézsúig, amely meredeken kaptatott fel a sövény mögött a mező felé, néhány magános pipacs, egy pár lustán elmaradozó búzavirág ékítette virágával, mint egy szőnyegszegélyt, ahol gyéren jelenik meg a díszítőelem, amely a középső képmezőben majd uralkodóvá válik; még ritkásan, nagy közökben, ahogy az egymástól elszigetelt házak már

a falu közeledtét jelzik, úgy jelezték nekem a virágok a búzával elöntött határtalan síkságot, ahol felhők fodrosodnak, s ahol egyetlen pipacs láttán, amelyik olajos és fekete bugája fölött hajókötélzete csúcsáig vonja föl és lobogtatja a szélben vörös lángját, megdobban a szívem, ahogy az utazó szíve dobban meg, amikor megpillantja a sík földön az első megfeneklett bárkát, amelyet kátránykóccal foldozgatnak, és még mielőtt meglátná, így kiált: „A tenger!”

Úgy tértem vissza aztán a galagonyákhoz, mint egy műremekhez, amiről azt hisszük, jobban fogjuk látni, ha nem nézzük egy darabig. Azt az örömet nyújtották, amit kedvelt festőknek a megszokottól különböző képe láttán érzünk, vagy ha egy csak ceruzavázlatból ismert festmény elé vezetnek, ha zenekari színpompában hangzik fel egy korábban csak zongorán hallott darab, és amint a park mentén haladtunk, nagyapám magához intett, s a sövényre mutatva így szólt: „Te úgy szereted a galagonyát, nézd csak ezt a rózsálló virágot, ugye milyen szép!” Csakugyan galagonyavirág volt, csak rózsaszín, még szebb, mint a fehérek. Ő is ünnepi diszbe öltözött – az egyházi ünnep díszébe, mert csak az egyházi ünnepek igaziak, szemben a világiakkal, azokat egy véletlen szeszély bármely nem kifejezetten nekik rendelt napon elhelyezheti, és természetüknél fogva hiányzik belőlük minden ígézet –, ám a rózsás virág díszé még gazdagabb volt, ahogy egy rokokó pástortbotot füzérekkel fonnak tele, oly módon, hogy parányi hely se maradjon csupaszon, az ágakra egymás fölé tűzték a „pirosított” virágokat, s ennél fogva falunk szépérzéke szerinti minőségük is jobb volt, amennyiben az ember a helyi „bolt” árlétrája alapján ítélte, vagy a fűszeresé szerint, aki a rózsaszínű kekszetek drágábban árulta.

A virágok csakugyan az ehető dolgok egyik színárnyalatát választották, vagy azt, amelyik a nagy egyházi ünnepeken finoman megszépíti az ünneplőruhát, mert a gyermekek szemében a legnyilvánvalóbban szépnek látszó árnyalatok önnön fölényüket meg is indokolják, és ezért nekik valami élénkebbet és természetesebbet őriznek meg, mint a többi szín, még akkor is, ha tudják, hogy a virágok az ő torkosságukat nem kecsegtetik semmivel, és nem is a varrónő választotta ki őket. Én pedig rögtön megéreztem, akár a fehér galagonyáknál, csak még jobban elámultam, hogy a színeket nem mesterségesen állították elő emberi ügyeskedéssel, avégett, hogy az ünnepi jelleget a virágokban kifejezésre juttassák, hanem maga a természet fejezte ki ösztönösen, a pihenőtáron ügködő falusi boltosasszony egyszerűségével, aki a cserjéket túl finom árnyalatú és parasztrózsaszín csokrétákkal terheli túl. Az ágak magasában, mint csipkézett papírba burkolt megannyi kis cserepes rózsató, amilyenek nagy ünnepek-kor keskeny orsóikkal pompáznak az oltáron, egy fokkal sápadtabb árnyalatban hemzsegett az ezernyi kis bimbó, és félig kinyílva, mint rózsaszín márványkehely öblén, látni hagyták vörös krétarajzukat, és még a virágoknál is jobban árulkodtak a csipkerózsa ellenállhatatlan lényegéről, hogy bárhol zsong is, bárhol kezd virulni, nem lehet más, mint rózsaszín. Mária havára tökéletesen készen – amelynek mintha máris részese volna – úgy ragyogott üde rózsaszín ruhájában mosolygósan a sövénybe ékelődve, de egyben különbözve is tőle, mint egy ünneplőruhás lányka az otthon maradók hanyagul öltözött csoportjában, a pompás katolikus cserje.

*

Abban az évben szüleim a szokásosnál kissé korábbra tűzték ki a Párizsba való visszatérés napját, s az indulás reggelén a fényképezéshez bebodorították a hajamat, óvatosan tették fel az először viselt kalapot, és vattázott bársonykabátkába öltöztettek, mi-

után mindenütt kerestek, anyám könnyek közt talált rám a kis meredélyen, amint tuskós ágaikat átölelve éppen búcsút vettem a galagonyáktól, és – mint a szomorújátékbeli hercegnő, akinek hiábavaló díszei terhére vannak, hálátlanul az alkalmatlan kéz iránt, amelyik gondosan ügyelve formált minden szalagcsokrot, hogy homlokban a hajat összefogja – kitépett hajcsavarókon s vadonatúj kalapomon tapostam. Könyeim nem hatották meg anyámat, de az eltiport fejfédő és a tönkrement kabát láttán nem tudott elfojtani egy sikolyt. Én meg sem hallottam. „Ó, szegény kis galagonyáim! – mondtam zokogva –, nem ti akartatok elszomorítani, nem miattatok kell elutaznom. Ti sosem bántottatok! Titeket mindig szeretni foglak.” És könnyeimet törölgetve megígértem nekik, hogy ha nagy leszek, nem követem a többiek esztelen életét, sőt ahelyett, hogy tavasszal látogatóba járnék, és sületlenségeket hallgatnék, még Párizsból is vidékre utazom majd, hogy lássam az első galagonyákat.

Le Figaro, 1912. március 21.

Takáts Gyula

TÜNDÖKLŐ TOLLAK

Verssorok a Poetai Harmonistikához

Rómán túlabb, ha onnan
s Velencén innen, mert vele
alszik a mocsár
s amíg a lápon
és zanócon át
forgatja titkait
a sűrű nád,
Maecenasszal együtt
zöld zsombéktenger
szigetén tűnődik
kagylók zátonyán...

Velencén innen, így tehát
Rómán is túlabb e magány...
Háza, mint a bődönhajó
köddel úszik vele haza...
Körötte kastélynyi lidérc
és pásztor és csikász
forgatja titkát,
mint időt a nád...